

Frode Ulvund, *Nasjonens antiborgere: Forestillinger om religiøse minoriteter som samfunnsfiender i Norge, ca. 1814–1964* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2017). 256 s.

1814 års författning i Eidsvoll utgör startpunkten för Frode Ulvunds undersökning av föreställningar om religiösa minoriteter som samhällsfiender i Norge. Att konstitutionen bar drag av upplysning innebar inte att den medgav någon tolerans till varje pris; judiska trosbekännare exkluderades rentav i en särskild paragraf. I detta sammanhang redogör Ulvund förtjänstfullt för hur upplysningens filosofer som John Locke och Ludvig Holberg – man kunde tillägga Voltaire – förvisso gärna hänvisade till tolerans, men också var måna om att dra en gräns för toleransen vid ”åpenbara trusler mot samfundet” (s. 97). Samtidigt som teologisk mångfald blev mer accepterad runtom i Europa, kvarstod nämligen i högsta grad misstänkliggörandet av religiösa minoriteter som illojala och opålitliga medborgare. Därför blir Ulvunds studie – som i tur och ordning behandlar debatter om judar, mormoner och jesuiter – i högsta grad en studie av olika hot mot den norska nationalstaten.

Fallen med de tre minoriteterna har olika karaktär. Judarnas segregerade ställning i stadsrummet var ett arv från den tidigmoderna perioden. Men där somliga europeiska statsmakter såg en gemenskap på behörigt avstånd från samhällets mittpunkt, såg de norska grundlagsfäderna en potentiell stat i staten. Hotbilder hämtades från kontinenten: främst frihetsbrevet i Danmark från samma år (1814), som på det ekonomiska planet likställde judar med andra medborgare i det danska riket, men även Napoleons legitimering av judisk religionsutövning vid sidan av katolsk och protestantisk (1801). De danska och franska exemplen användes som bränsle till konspirationsteorier om att tusentalet norska judar kunde använda sin förbättrade ställning till att skapa ett internationellt samfund, och i förlängningen bli mer lojala mot detta än mot nationalstaten.

När ”judeparagrafen” upphävdes 1851 blev tusentalet mormoner det nya objektet för samhällsdebatter om religiösa minoriteter. Framför allt handlade diskussionerna om huruvida de nya missionärerna från väst kunde anses beskyddade av dissenterlagen från 1845 som gett brittiska frikyrkorörelser grönt ljus att verka i Norge. Här fanns ett teologiskt hinder: teologerna på Meningsfakulteten i Oslo ansåg att mormonerna inte kunde definieras som kristna. Men det fanns också ett moraliskt hinder: praktiserandet av polygami. Under perioden 1850–1870 blev cirka 2 500 norska medborgare mormoner. Flertalet var kvinnor och de allra flesta utvandrade till Utah. Anklagelsen om polygami var synnerligen tacksam att bildsätta. När missionärernas skrifter ökade lavinartat (från 16 000 år 1896 till hela 480 000 år 1910) besvarades dessa med statsfinansierade kampanjer och visningar av en

serie danska stumfilmer med mustiga titlar som *Den hvide slavinde* (1907), *Den hvide slavhandelns sidste offer* (1910) och *Mormonens offer* (1911). 1922 infördes ett inreseförbud till Norge för mormoner.

Valet att specifikt fokusera på jesuitorden som ett tredje exempel på religiösa avvikare är välgrundat. I likhet med Sverige införde Norge religionsfrihet 1951, delvis som ett resultat av att regeringen ratificerade den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter. Men Stortinget gjorde ett exklusivt undantag för jesuitorden. I likhet med mormonerna var jesuiterna missionärer i Norge, vilket gör det enkelt att föreställa sig varför de uppfattades som ett särskilt hot. Återigen bar anklagelserna moralisk prägel. Jesuiterna kritiserades framför allt för att förespråka den moralteologiska principen *reservatio mentalis*, vilken rättfärdigade att man höll inne med sanningen om den bedömdes få onda konsekvenser. De norska teologerna var eniga om att denna pragmatiska morallära – motiverad av behovet att hantera konkreta kulturkrockar av en kaliber som knappt förekom i Norge – vittnade om att jesuiterna var opålitliga. Med liknande frenesi som med teorierna om den judiska världskonspirationen spreds dessutom den gamla myten om att jesuiter levde efter devisen att "ändamålen helgar medlen".

Ödmjukt ägnar Ulvund betydande utrymme åt att belysa hur Norge framför allt har varit ett mottagarland för föreställningar som uppstått utanför landets gränser. Det är en analys som övertygar. Samtidigt skulle jag önska mer analys och reflektion över vad de specifikt norska fall som står i fokus för undersökningen kan förmedla till ett vidare europeiskt sammanhang. På ett övergripande plan ligger det nära tillhands att konstatera att 1800-talets Norge (i likhet med Sverige) ligger långt efter den kontinentaleuropeiska utvecklingen, där både folk och stater, genom krig och konflikter, fick lära sig att hantera religiös olikhet. Detta i någon mening karaktärsdanande kapitel av den europeiska historien saknas i Skandinavien. Till skillnad från de kulturkamper som försiggick i 1800-talets Europa mellan grupperingar av betydande storlek, handlade de norska striderna mot religiösa minoriteter i stort sett om att reagera på hotbilder mot fåtaliga minoriteter. Ett liknande mönster kan skönjas i Sveriges moderna religionshistoria, från reaktionerna mot pietister på 1700-talet till katolikskräcken under 1800- och 1900-talen. För att spetsa till och kondensera Ulvunds tes om att Norge framför allt har varit ett mottagarland för föreställningar som uppstått utanför landets gränser, och göra den till en generell utsaga: kritiken mot religiösa avvikare i Skandinavien förekom erfarenheten av desamma.